

الله  
رسول الله  
الحمد لله

## موسسه آموزش عالی علوم انسانی

سرشناسه:	شفایی، امان‌الله، ۱۳۵۳	عنوان و نام پدیدآور:	انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی / امان‌الله شفایی؛ [برای]
مشخصات نشر:	موسسه آموزش عالی علوم انسانی.	شایک:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی شفایی، ۱۳۹۳.
وضعیت فهرست نویسی:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۸۹۹-۴	فیبا	ویا
یادداشت:	کتابنامه.	یادداشت:	چاپ دوم؛ ۱۳۹۴ (فیبا).
موضع:	هیبتگی --- چندهای سیاسی	یادداشت:	چاپ سوم؛ ۱۳۹۴ (فیبا).
موضع:	چندفرهنگی	یادداشت:	چاپ چهارم؛ ۱۳۹۴ (فیبا).
موضع:	اقایت‌ها --- سیاست دولت	یادداشت:	روابط ترادی
موضع:	موسسه آموزش عالی علوم انسانی	شناسه افزوده:	موسسه آموزش عالی علوم انسانی
ردہ پندی کنگره:	HMV۱۷/ش۱۳۹۳	ردہ پندی دیوبی:	۱۳۹۳ مالف ۸/۱۷
شماره کتابشناسی ملی:	۳۵۵۱۱۷۳	ردہ پندی:	۳۰۵۸۰۰۹

# انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی

امان الله شفایی



مركز بين الملل  
ترجمه و نشر المصطفى

## انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی

مؤلف: امان الله شفایی

چاپ چهارم: ۱۴۳۷ / اش ۱۳۹۴

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی

● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۱۴۵۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، چهارراه شهداء، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۹۰۵ - ۹۳۰۹۳۷۸۳۷

● قم، بلوار محمدامین، سهراه سالاریه، تلفن: ۰۶۱۳۲۳۲۳۲۵ - ۰۶۱۳۲۳۲۵

● قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: ۰۲۴۴۲۸۳۷۸

pub.miu.uc.ir miup@pub.miu.uc.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

## سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، باسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رهنما و مقام معظم رهبری (دام ظله العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفى صلی الله علیه و آله و سلم العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی حاصل پژوهش فاضل گرامی امان‌الله شفایی، کوششی است در به ثمر رساندن گوشاهی از این اهداف متعالی.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

# فهرست

## فصل اول: مباحث مقدماتی

۲۳.....	مقدمه
۲۵.....	مبحث اول: چیستی انسجام سیاسی
۲۵.....	۱. مفهوم‌شناسی انسجام سیاسی
۲۸.....	۲. شاخصها و معیارهای انسجام سیاسی
۲۸.....	۲-۱. میزان مشارکت سیاسی
۲۹.....	۲-۲. میزان احساس هویت ملی
۳۰.....	۲-۳. میزان التزام به منافع ملی
۳۱.....	۲-۴. رفتارهای عام‌گرایانه و کاهش تعارضات
۳۱.....	۲-۵. ثبات سیاسی
۳۲.....	۲-۶. عدالت اجتماعی
۳۳.....	۲-۷. کارآمدی حکومت
۳۳.....	۳. زمینه‌ها و پیش‌فرضهای انسجام سیاسی
۳۴.....	۳-۱. توسعه سیاسی
۳۴.....	۳-۲. مشروعیت سازی
۳۵.....	۳-۳. تکثرگرایی سیاسی
۳۶.....	۳-۴. تساهل، مدارا و اعتدال سیاسی

۳۷.....	۳. پذیرش تفاوت‌ها و احترام به خردفرهنگها
۳۸.....	۳. گفتمان ارزشی و هنجاری کلان
۳۹.....	۳. ترویج عقلانیت و پرهیز از خشونت
۴۰.....	۳. تمرکز زدایی سیاسی
۴۳.....	مبحث دوم: چیستی جامعه چندفرهنگی
۴۳.....	۱. مفهوم شناسی و دیدگاه‌های جامعه چندفرهنگی
۴۳.....	۱. جامعه
۴۴.....	۱. چندفرهنگی
۴۷.....	۱. دیدگاه‌ها در رابطه با چندفرهنگی
۵۰.....	۲. شاخصها و معیارهای جامعه چندفرهنگی
۵۰.....	۱. مهاجرت
۵۲.....	۲. خرد فرهنگ
۵۳.....	۲. گروه قومی
۵۶.....	۳. خاستگاه و گونه‌های جوامع چندفرهنگی
۵۶.....	۳. عوامل پیدایش بحث چندفرهنگی
۶۰.....	۲. گونه‌های جوامع چندفرهنگی
۶۵.....	مبحث سوم: نظریه‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی
۶۵.....	۱. نظریه همانندسازی
۶۸.....	۲. نظریه تکثرگرایی سیاسی
۷۲.....	۳. نظریه چندفرهنگ‌گرایی (تعامل‌گرایی)
۷۷.....	مبحث چهارم: چالشهای انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی
۷۷.....	۱. چالشهای نظری انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی
۸۰.....	۲. چالشهای عملی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی
۸۱.....	۱. گرایشات افراطی قومی - قبیله‌ای
۸۳.....	۲. فرهنگ سیاسی منازعه‌گرا
۸۵.....	۲. مداخله کشورهای خارجی
۸۹.....	مبحث پنجم: فرصت‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی
۸۹.....	۱. جلوه‌های دیداری جوامع چندفرهنگی

۹۱	۲. پتانسیل‌های متکثر در جوامع چندفرهنگی.....
۹۳	۳. نمونه‌های موفق انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی.....
	<b>فصل دوم: الگوهای اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی</b>
۱۰۳	مقدمه.....
۱۰۵	مبحث اول: الگوهای نظری انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی.....
۱۰۶	۱. مفهوم فرآگیر امت واحده.....
۱۰۶	الف) آیات ناظر به نوع انسان.....
۱۰۷	ب) آیات ناظر به وحدت بشری.....
۱۰۸	ج) آیات مشعر به وحدت در مادیات و امور دنیوی .....
۱۱۲	۲. جامع گرایی و کل گرایی آموزه‌ها.....
۱۱۵	۳. تکثر گرایی سیاسی.....
۱۲۱	۴. اصل صلح و همزیستی مسالت آمیز.....
۱۲۵	۵. تساهل و مدارای سیاسی .....
۱۲۸	۶. احترام به تفاوت و اختلاف.....
۱۳۲	۷. اصل محبت و نفی خشونت.....
۱۳۵	۸. تعاون و تعامل .....
۱۳۹	مبحث دوم: الگوی اسلامی - تاریخی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی.....
۱۴۰	۱. انسجام سیاسی در دولت نبوی ﷺ.....
۱۴۱	۱-۱. گسیختگی سیاسی در جامعه چندفرهنگی یثرب .....
۱۴۳	۱-۲. مبانی انسجام سیاسی در اندیشه پیامبر ﷺ.....
۱۴۶	۳-۱. قلمرو مفهوم «امت» در دولت نبوی .....
۱۵۰	۴-۱. اقدامات پیامبر ﷺ جهت انسجام سیاسی - اجتماعی یثرب .....
۱۵۵	۲. انسجام سیاسی در حکومت علوی .....
۱۵۶	۱-۲. وجوده چندفرهنگی حکومت علوی .....
۱۵۸	۲-۲. راهبردهای انسجام سیاسی در حکومت علوی.....
۱۶۵	مبحث سوم: الگوی اسلامی معاصر انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی .....
۱۶۵	۱. امام موسی صدر و انسجام سیاسی در جامعه چندفرهنگی لبنان.....

۱۶۶	۱. امام موسی صدر فقیه نواندیش .....
۱۶۷	۲. جامعه چندفرهنگی لبنان.....
۱۶۸	۳. طایفه‌گرایی از نظر امام صدر.....
۱۷۱	۴. گفتمان سیاسی امام صدر.....
۱۷۳	۵. مبانی نظری امام صدر نسبت به انسجام سیاسی .....
۱۷۷	۶. روش فرهنگی امام موسی صدر.....
۱۷۹	۷. ۱. اصول راهبردی امام صدر در انسجام سیاسی لبنان .....
۱۸۶	۷. آیت‌الله سیستانی و انسجام سیاسی در جامعه چندفرهنگی عراق .....
۱۸۶	۸. آیت‌الله سیستانی در جایگاه مرجعیت.....
۱۸۷	۹. جامعه چندفرهنگی عراق.....
۱۸۹	۱۰. چندفرهنگی و چالش انسجام سیاسی در عراق.....
۱۹۰	۱۱. خط مشی سیاسی آیت‌الله سیستانی .....
۱۹۱	۱۲. قانون اساسی و نقش آیت‌الله سیستانی .....
۱۹۳	۱۳. آیت‌الله سیستانی و اشغالگران .....
۱۹۴	۱۴. آیت‌الله سیستانی و مردم سالاری دینی .....
۱۹۷	۱۵. آیت‌الله سیستانی و وفاق ملی عراق.....
۲۱۱	<b>فصل سوم: تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جامعه چندفرهنگی افغانستان</b> مقدمه .....
۲۱۳	مبحث اول: افغانستان جامعه‌ای چندفرهنگی .....
۲۱۴	۱. سیر تاریخی چندفرهنگی در افغانستان .....
۲۱۶	۲. مؤلفه‌های چندفرهنگی بودن جامعه افغانستان .....
۲۱۷	۳. تنوع قومی(نژادی) .....
۲۱۹	۴. تکثر مذهبی .....
۲۲۰	۵. تعدد زبانی .....
۲۲۲	۶. حضور خردمندانه .....
۲۲۵	<b>مبحث دوم: چالش تاریخی چندفرهنگی در انسجام سیاسی افغانستان</b>
۲۲۸	۱. تعصبات قومی - قبیله‌ای .....

۲۳۰	۲. تعصبات مذهبی
۲۳۳	۳. تعصبات زبانی
۲۳۵	۴. خاص گرایی خردمندگان
۲۳۶	۵. تراکم شکافهای اجتماعی
۲۳۹	مبحث سوم: تطبیق الگوهای تاریخی انسجام سیاسی بر افغانستان
۲۴۱	۱. تطبیق الگوی دولت نبوی بر جامعه افغانستان
۲۴۲	۲. تطبیق الگوی حکومت علوی بر افغانستان
۲۴۷	مبحث چهارم: تطبیق الگوهای اسلامی معاصر بر افغانستان
۲۴۷	۱. تطبیق الگوی امام موسی صدر بر افغانستان
۲۵۲	۲. تطبیق الگوی آیت الله سیستانی بر افغانستان
۲۵۷	مبحث پنجم: تطبیق الگوی جامع اسلامی بر افغانستان
۲۵۸	۱. ملت سازی بر اساس مفهوم موسع از «امت»
۲۶۱	۲. دولت سازی براساس مصلحت عمومی
۲۶۲	۳. مدیریت سیاست با راهبرد فرهنگی
۲۶۴	۴. تدوین متون قانونی چندفرهنگی
۲۶۵	۵. حفظ ساختار قومی - فرهنگی جامعه
۲۶۷	۶. کترول تعصبات و مدیریت شکافهای اجتماعی
۲۶۹	۷. توجه به آموزه‌های عام و انسان محور
۲۷۰	۸. توجه به اصل تکثرگرایی و نگرش فرستجویانه به تفاوتها
۲۷۲	۹. توجه به اصل صلح و همیزیستی مسالمت آمیز
۲۷۴	۱۰. توجه به اصل تساهل و مدارای سیاسی
۲۷۶	۱۱. ترویج اصل محبت و منع خشونت
۲۷۸	۱۲. تاکید بر تعامل و تعاون
۲۹۳	فهرست منابع
۲۹۳	الف) کتابها
۳۰۱	ب) نشریات
۳۰۴	ج) منابع انگلیسی



## پیش گفتار

اگر به ترکیب انسانی کشورهای حاضر در صحنه بین‌الملل بنگریم، بسیاری از آنها از چند قوم، چند مذهب (دین) و چند زبان تشکیل شده‌اند که عنوان «جوامع چندفرهنگی» درباره آنها صدق می‌کند. در پی جهانی‌شدن و مهاجرت‌های بین‌المللی و در نتیجه رقیق‌شدن مرزهای فرهنگی، امروزه آن محدود کشورهای تک‌فرهنگی نیز دیگر غلظت تک‌فرهنگی گذشته خود را ندارند و هر روزه شمار بیشتری از فرهنگ‌های مختلف به اجتماع آنان وارد می‌شوند. البته واژه «چندفرهنگی» به‌مانند بسیاری از اصطلاحات علوم اجتماعی، مفهومی به‌شدت نسبی است که از لحاظ کمیت می‌تواند از یک روستا — که مثلاً در آن دو قومیت در کنار هم زندگی می‌کنند — تا کشور کثیر‌المله‌ای مانند هندوستان متفاوت باشد و از حیث کیفیت نیز میان کشورهایی که یک اقلیت در کنار اکثریت زندگی می‌کنند تا کشوری مانند لبنان که از چند طایفه بزرگ تشکیل شده است، در نوسان باشد. از این‌رو درجات مختلفی را در میزان چندفرهنگی بودن جوامع می‌توان تصور کرد.

نکته بسیار مهم آن که در حال حاضر، واژه چندفرهنگی بیش از آن که بر حقیقت وجودی گروههای قومی و فرهنگی در یک جامعه صادق باشد، بر نگرش افراد یک جامعه درباره تشخوصهای نژادی، مذهبی و زبانی استوار است. به عبارت دیگر بسیاری کشورها از گروههای مختلف انسانی تشکل یافته‌اند، اما از آنجاکه عناصر تشخوص زا نقش چندانی در ترسیم هویت مردم آن کشور ایفا نمی‌کند، اطلاق چندفرهنگی بر این کشورها در حال رنگ باختن است. در مقابل، کشورهایی هستند که مردم آن کشور پیش از آن که هویت خود را با مليت خود تعریف کنند، مثلاً با قومیت خود تعریف می‌کنند. از اینجاست که این کشورها چندفرهنگی‌تر به چشم می‌آیند. بنابراین، مفهوم چندفرهنگی را در موقعیت کنونی از منظر معرفت‌شناسی بهتر می‌توان درک کرد تا از منظر هستی‌شناسی.

درباره انسجام سیاسی، می‌توان گفت که تکفرهنگی یک جامعه الزاماً به معنای وجود انسجام سیاسی و وفاق ملی در آن جامعه نیست؛ چنان‌که چندفرهنگی‌بودن، الزاماً به معنای وجود بحران سیاسی و گستالت انسجام در یک جامعه نخواهد بود. با وجود این، اهمیت بحث انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی [به‌ویژه جوامعی که از غلظت و پیچیدگی بالای فرهنگی برخوردارند] به این لحاظ مهم است که در این کشورها بسترهاش تشتت و شکاف‌های سیاسی آماده‌تر از جوامع تکفرهنگی است، و چندگانگی فرهنگی قابلیت زیادی در ایجاد چالش‌های سیاسی میان فرهنگ‌های موجود را دارد و تفاهم و توافق درباره موضوعات و مسائل سیاسی را با مشکل مواجه می‌کند. چنان‌که تجربه کشورهای چندفرهنگی در گذشته (مانند ایالات متحده آمریکا و هندوستان) و حال (مانند لبنان، عراق و افغانستان) نشان داده است که سازش و توافق

گروههای فرهنگی درباره توزیع قدرت و مشارکت سیاسی و تحقق فرایند ملت‌سازی و دولت‌سازی در جوامع چندفرهنگی پیچیده‌تر و صعب‌الوصول‌تر است.

با توجه به بومی‌بودن الگوهای انسجام سیاسی (چندفرهنگ‌گرایی و تکثر‌گرایی) که اندیشمندان غربی آن را مطرح کردند و در برخی کشورها (مانند کانادا و استرالیا) اجرا شد و همچنین ناتمام‌ماندن تطبیق این الگوهای برخی کشورهای شرقی و اسلامی (مانند لبنان)، نگارنده بر این باور است که با مراجعه عمیق به مبانی و اصول اندیشه سیاسی اسلام - به‌ویژه فلسفه سیاسی اسلام و مسلمانان - برای تحقیق و نهادینه‌شدن انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی‌ای که بیشتر جمعیت آنان را مسلمانان تشکیل می‌دهند، می‌توان الگوی اسلامی پیشنهاد داد. طرح الگوی اسلامی انسجام و اعمال آن برای برطرف‌کردن بحران‌های سیاسی دامنه‌دار در برخی از کشورها که چندفرهنگی‌بودن به جای آن که فرصتی برای شکوفایی و تعالی باشد، خود تبدیل به خطر شده و دهه‌هاست که این کشورها را دچار آشفتگی سیاسی کرده است، می‌تواند کشورهایی مانند لبنان، عراق و افغانستان را که از درجه بالای تنوع نژادی، تکثر مذهبی و تعدد زبانی برخوردارند، از مخاطرات لجام‌گسینختگی سیاسی متواکل برها ند.

از این‌رو تحقیق حاضر با تعمق در مبانی اندیشه و فلسفه سیاسی - اجتماعی اسلامی، الگوهایی را استخراج و آنان را تحلیل کرده داده است. در یک نگاه، این الگوها در دو ساحت کلی نظری و عملی جای می‌گیرند. الگوهای نظری آن دسته‌الکوهایی‌اند که از مبانی نظری و اندیشه سیاسی اسلام به‌دست می‌آیند؛ آموزه‌ها و تعالیمی که برای وفاق

و همبستگی سیاسی و اجتماعی میان گروه‌های مختلف و متنوعی که در کنار هم زندگی می‌کنند و سرنوشت مشترکی دارند، راهکار پیشنهاد می‌دهد. دیگر، «الگوهای عملی»<sup>۱</sup> که شخصیت محورند و براساس عمل دو شخصیت بزرگ صدر اسلام یعنی شیوه پیامبر ﷺ درباره انسجام سیاسی جامعه یثرب و الگویی که حضرت علی علیه السلام در دوران حکومتشان در پیش گرفتن و همچنین راهکارهای پیشنهادی امام موسی صدر و آیت الله سیستانی در جایگاه دو شخصیت دینی بلندپایه معاصر در جوامع چندفرهنگی لبنان و عراق، سامان یافته است. گذشته از اینها، نگارنده پس از طرح و تحلیل الگوهای نظری و عملی، دست به استحصال یک الگوی کلان و جامع زده است که براساس آن، دوازده مؤلفه از مهم‌ترین مؤلفه‌ها و عناصر موجود در الگوهای یادشده ذیل یک الگوی کلان و جامع تحت عنوان «الگوی جامع اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی» نهاده شده است.

افغانستان به عنوان جامعه‌ای چندقومی، چندملیتی و چندزبانی و کشوری که به دلیل چندفرهنگی بودن، بحران‌های سیاسی و شکاف‌های اجتماعی دوامداری را از سر گذرانده است، می‌تواند نمونه خوبی برای سنجش کارآمدی الگوهای اسلامی انسجام سیاسی باشد. در حال حاضر گرچه با حضور نیروهای بین‌المللی، بحران‌های سیاسی در افغانستان فروکش کرده و شکاف عمیق میان سطوح فوکانی قدرت و سیاستمداران تا حدودی ترمیم شده است، اوضاع سیاسی این کشور همانند آتش زیر

۱. پژوهش حاضر از عنوان «الگوهای عملی» درباره این الگوها استفاده نکرده، بلکه این الگوها را ذیل دو مبحث «الگوهای تاریخی» و «الگوهای معاصر» پس از مبحث «الگوهای نظری» در فصل دوم به بحث گذاشته است.

خاکستری است که می‌تواند بار دیگر زبانه کشد و اجماع شکننده سیاسی کنونی را به خطر اندازد. از این‌رو با توجه به زمینه‌های دینی و حضور پرنگ باورهای اسلامی در سطوح مختلف اجتماعی، تطبیق الگوی انسجام سیاسی از منابع و مبانی اندیشه و فلسفه سیاسی اسلامی بر این کشور ضروری است. کشوری که متأسفانه چندفرهنگی بودن آن نقش بسیاری در منازعات و بحران‌های سیاسی داشته و مردم این کشور رنج و دردهای بسیاری را از این ناحیه متحمل شده‌اند. بنابراین تحقیق حاضر پس از طرح و تشریح الگوهای اسلامی در فصل دوم، در فصل اخیر مباحث و الگوهای اسلامی یادشده را بر موقعیت‌های سیاسی کشور افغانستان تطبیق خواهد داد.

بی‌تردید پیشنهاد الگوهای اسلامی برای جوامع چندفرهنگی و آن‌هم درباره انسجام سیاسی و تطبیق بر کشوری مانند افغانستان، موضوعی جدید و بی‌سابقه است. تا به حال به صورت کلی مقالات و کتاب‌هایی در کلیت چالش‌های انسجام، نقص‌های هویت ملی، فقدان یا ضعف مشارکت و توسعه سیاسی در جوامع چندفرهنگی، و همین‌طور کتاب‌هایی درباره هم‌بستگی اجتماعی و هویت ملی در جوامع چندفرهنگی نگاشته شده،<sup>۱</sup> که اولاً ردپای «الگوی اسلامی» انسجام در آنها روشن نیست، ثانیاً با رویکرد اندیشه سیاسی اسلامی انجام نشده و ثالثاً در تحقیقات مربوط به افغانستان، این کشور به عنوان یک جامعه «چندفرهنگی» با تبیین علمی محور بحث قرار نگرفته است. از این‌رو این تحقیق با روش تحلیلی - توصیفی به دنبال پاسخ به این پرسش است که؛

۱. مقالات و کتاب‌های یادشده در لابه‌لایی فهرست منابع در انتهای کتاب ذکر شده است.

«در اندیشه سیاسی - اسلامی چه الگو(ها)یی را می‌توان برای تحقق انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی پیشنهاد داد؟» نگارنده برای تبیین و تشریح پرسش فوق، پژوهش حاضر را ذیل سه فصل به سرانجام رسانیده است: در فصل نخست، چیستی انسجام سیاسی، چیستی جامعه چندفرهنگی و نظریه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی تحلیل شده است. در فصل دوم که درحقیقت محور اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهد و قریب به نیمی از حجم آن را به خود اختصاص داده است، الگوهای اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چندفرهنگی بررسی و در پایان این فصل «الگوی جامع اسلامی انسجام سیاسی» استحصلال شده، و نهایتاً این‌که در فصل سوم یکایک الگوهای مورد بحث در فصل دوم و همین‌طور الگوی جامع، بر افغانستان تطبیق داده شده است.

بی‌گمان به سرانجام رسیدن و انتشار این اثر مرهون عنایات و مساعدت‌های پیدا و پنهان بسیاری است. از خانواده‌ام، به‌ویژه والدین و همسرم که با خویشتداری‌هایشان موجبات آرامش فکری‌ام را فراهم نموده‌اند، جهانی سپاسگزارم. همچنین از استادان گران‌قدر به‌ویژه حجت‌الاسلام‌والمسلمین دکتر غلامرضا بهروزیک، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محسن رضوانی و آفای دکتر محمد وحید بیشن که در طول تحصیل خوش‌چین خرم‌دانشستان بودم و پس از آن با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمندانه درباره این اثر لطفشان را در حق اینجانب به کمال رساندند، قدردانی می‌کنم. از مسئولان و مدیران جامعه المصطفی العالمیه که خالصانه بستر انجام و نهایی‌شدن این اثر را فراهم نمودند، به‌ویژه رییس محترم مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی حجت‌الاسلام‌والمسلمین دکتر

معصومی، معاونان آموزشی و پژوهشی، و گروه علمی علوم سیاسی این مؤسسه، کمال امتحان را دارم. در پایان نیز لازم می‌دانم که از مسئولان محترم «انتشارات المصطفی» که زمینه انتشار اثر را فراهم نموده و آن را در دسترس عموم قرار داده‌اند، سپاسگزاری کنم.

نگارنده، کثی‌ها و ضعف‌های این اثر را متوجه قلت توشه علمی و ضعف فنون پژوهشی خود دانسته و امیدوار است خوانندگان عزیز بهویژه محققان و پژوهشگران این عرصه از کاستی‌ها و ناراستی‌های آن با دیده اغماض درگذرند و نگارنده را برای جبران و اصلاح، ارشاد کنند.